

neovisnosti lokalnog sustava od središnjih. U ekološkom djelovanju treba razlikovati: **akciju, kampanju i pokret**. Kampanje i pokreti nastavljaju se ako pojedine akcije i ne uspijevaju budući da su dugoročnije i strateški usmjerene. Smjer je djelovanja revolucionaran, no pomaci su reformatorski. Uvijek, razlaže Naess, djelovanja prema protivniku neka budu jasna i određena, ne sa skrivenim nego jasno predočenim ciljevima.

Na kraju knjige Naess se podrobnije vraća prikazu »svoje« ekozofije (Ecosophy T: unity and diversity of life), gdje mogu biti znakoviti naslovi nekih potpoglavlja (koje i sam autor ističe u navodnicima), kao: »The unfolding of potentialities is a right«, »That which is not of value to any human being is of no value at all«.

Naess-Rottenbergova knjiga svakako je vrlo inspirativna i poticajna u brojnim pravcima (filozofskih razmišljanja i preispitivanja, interpretacija ekološke povijesti zadnjih značajnih tridesetak godina)⁵. Ona sadrži i niz praktičnih upozorenja, poduka i preporuka za formuliranje i provođenje »ad hoc« i dugotrajnijih aktivnosti uz provjeru i razvoj kritičke i kreativne snage.

Moglo bi se postaviti pitanje, sada, već pri kraju XX. stoljeća (a moglo se i ranije, već na početku): što je priroda, što živi svijet? Naess se zadržava u tradicionalnim makrorazmjerima, u svijetu kojega čovjek može neposredno već svojom biološkom građom i uvjetovanošću neposredno doživjeti i transcendentirati. Mikroskopske i galaktičke dimenzije, posredno pristupačne samo instrumentima, zanemarene su. Instrumenti prestaju biti samo sredstvom nego i sami postaju autonomni entiteti. Još je nerazjašnjen dualitet virusa kao mrtvog i živog entiteta, a već se možemo i moramo pitati nije li poziv čuvati i zaštititi kao »prirodnu vrstu« pohranjeno (a

također »virusom« i ugrožavano) informacijsko blago čovječanstva bez kojeg nema ni današnjice ni sutrašnjice, makar se to ticalo samo (zasad ili konačno) bogatih i infrastrukturno razvijenih zemalja. Tu su već hibridne tvorevine kompjuterske tehnologije i genetskog inženjeringa.

Živeći u stabilnom »miljeu«, Naess je ostao izvan toga da iskustveno a i teorijski interpretira dublje razlike življenja od preživljavanja. Nije uočio preživljavanje kao perspektivnu tegobu dobrog dijela čovječanstva, gdje se problem između standarda i kvalitete života ne javlja kao mogući privid kvalitete života umjesto visokog životnog standarda, nego tone do neispitanih i još nevrednovanih dubina. Poživi li autor ili doživi li knjiga još koje izdanje, može se vjerovati da će tragika nasilništva nad životom, siromašenja, bespomoćnosti i gubitka obzorja – koja se danas prelama od Somalije do Kambodže i drugim putanjama od kojih ni jedna ne mimoilazi nesretni naš prostor (svjetski orijentacijski reper označen kao balkanski) – potaknuti autora na nova dokučivanja ekozofije, ali koja će mu se možda pokazati za raspoloživost životnih snaga kao preteška zadaća.

Fedor Kritovac

Bill McKibben

THE END OF NATURE

Penguin Books, London, 1990, 212 str.

Iza katastrofičkog naslova knjige autor vrlo sugestivno i, zahvaljujući vještu baratanju znanstvenim podacima, nadasve dramatično uvodi čitatelja u svijet vremena i prostora kakav još nije trebao otpočeti.

Ova je knjiga u cijelosti posvećena širokom dijapazonu dubokih klimatskih i uopće ekoloških promjena te procesu sustavna, sada već nezaustavljiva, mijenjanja uobičajenih »prirodnih« karakteristika našega vanjskog svijeta znanog kao

5 Naess, P. (prepared) (1991). *Urban development and environmental philosophy*. Report. Norwegian Institute for Urban and Regional Research (Norway).

Priroda. McKibben je temu o posljedicama i dosezima ljudske intervencije u Prirodu razradio u dva dijela knjige koje je nazvao »Sadašnjost« i »Bliska budućnost«.

Prvi dio knjige dramatično je prožet opsegom i opisom neintendiranih promjena poznatih pod pojmom »efekt staklenika«, dok drugi dio, osim raskošnih i iscrpnih uvida u različite modele klimatskih i ekoloških promjena, problematizira i moguće modalitete preživljavanja ljudske vrste, upozoravajući na otvorenost izazovne opcije ciljanih promjena i intervencija u djela Prirode.

Već na samom početku autor nas upoznaje s upotrebom pojma Prirode koji će, manje ili više dosljedno, rabiti u cijeloj knjizi. Pod terminom Prirode McKibben razumijeva stanovit skup ideja o svijetu i našem mjestu u njemu. Smrt tih predodžbi, naglašava autor, »otpočinje s definitivnim promjenama stvarnosti što nas okružuje – promjenama koje se mogu mjeriti i tako numerički izraziti« (7). U biti predodžaba pohranjeni su temeljni atributi koji se obično pridaju pojmu Prirode kao entitetu neovisnom o ljudskom društvu i akciji. Upravo je principijelna odvojenost Prirode od ljudskog društva za moderno društvo najupitnije svojstvo, koje je za značenje Prirode kao neovisne kreativne sile od elementarne važnosti. Da bi naglasio važnost percepcije i značenja neovisnosti Prirode kao strahopoštovnja i divljenja vrijedne kreativne sile, McKibben se poziva na u nas malo poznatu tradiciju američkih »okoloinista« (environmentalista) od vremena američkih pionira do danas. Fascinacija divljinom i novim prostranstvima kontinenta divinizirala je Prirodu, izjednačivši njezinu moć i snagu s božanskom. Za Thoreaua, Muira i Burroughsa, Priroda i svijet očitavaju poredak, udoban u svojoj zamršenosti, koji obilježavaju sklad i trajnost.

Autor ističe da je na globalnoj razini, u agrarnim društvima, Priroda predstavljala model pouzdanosti. Zahvaljujući postepenim i nadasve predvidljivim

klimatskim mijenama, agronomija i ekonomija seljačkih društava orijentirala se prema dobro i potanko poznatom ritmu i sadržaju takvih promjena. Danas, zaključuje McKibben, ta su obilježja Prirode u nezaustavljivu procesu degradacije, a sama ideja Prirode na svojoj je prekretnici, jer takozvana »Nova priroda«, kao posljedica ljudske aktivnosti, nameće se novim dominantnim obilježjem – nepredvidljivošću.

Sada se već, smatra autor, znanstvena zajednica slaže s konstatacijom da je otpočeo »efekt staklenika« i da je većina predviđanja o brzini stvaranja stakleničkih plinova bila preoptimistična. Ozbiljnost globalne situacije postaje najuočljivija na lokalnoj razini, baš kao i nedostatnost predviđalačke metodologije. Naime, autor upozorava na dvije vrste povratnih sprege koje najuvjerljivije pokazuju opseg problema na razini lokalnih klimatsko ekoloških situacija.

I dok je logiku, a donekle i dinamiku, biološkoga, to jest klimatskog, lanca relativno lako rekonstruirati, što autor potvrđuje na primjeru posljedica ekonomijom forsirane deforestizacije i pojačane emisije metana i ugljičnog dioksida u atmosferu, na lokalnoj je razini i najmaštovitijim prognozerima teško prikazati totalitet promjena ekonomskog, transportnog i agrarnog karaktera prilikom, recimo, pada razine vode za pola metra u jezerima između Kanade i SAD-a. Zacijelo, iscrpni tehnički i znanstveni opisi posljedica velike suše iz 1988. na američkom potkontinentu impresivniji su dio knjige, no oni su poslužili autoru da bi pokazao koliko neizvjesnosti ostaje »nepokriveno« kompjuterskim simulacijama koje su gotovo sve građene na nedovoljnim mjerenjima i podacima. A za to postoji samo jedno suvislo objašnjenje – brzina promjena koje su otpočele u Prirodi deseterostruko je veća od one očekivane u znanstvenoj zajednici! To je i priznao dio znanstvene zajednice (*Environmental Protection Agency*) 1988. godine, dakako nakon »bliskog susreta« s »budućnošću«. Izvještaj EPA (*Environ-*

mental Protection Agency) kongresa potvrđuje da su znanstvenici ipak bez iskustva s brzim zagrijavanjem predviđenim za iduće stoljeće i da su njihovi rezultati i izvještaji daleko ispod razine totaliteta stvarnih promjena (zdravstvenih, agromorskih, ekonomskih i inih).

Ekološki problem će, tvrdi autor, postati problemom tek kad ga takvim doživi i politička zajednica. Time njegova rješenja neće postati ništa izglednija, jer sadašnje stanje civilizacije jest stanje opijenosti i izazovne želje da se nastavi upravljati svijetom. McKibben drži da se problem, na žalost, ne postavlja na filozofsku razinu, gdje bi trebalo odabrati između razvijanja filozofije poniznosti i samoograničavanja ili drskog i izazovnog optimizma, nego ga se nastoji riješiti u okvirima postojeće operacionalizacije napretka (bez pada svjetske populacije, sve veće eksploatacije neobnovljivih resursa i iste emisije stakleničkih plinova). Najvažnije oruđe na ovom »starom putu« jest pronalazak novoga nadomjeska za naftu i ugljični dioksid. S genetskim inženjeringom i biotehnologijom moći će se zadržati isti smjer razvoja — čovjek će i dalje biti ishodište, ali ovaj put i stvarno središte stvaranja.

Hoće li genetski inženjering (autor ga uspoređuje s novim »big bangom«) omogućiti preživljavanje u svakom okolišu koji možemo stvoriti, što će obećati potpunu dominaciju nad Zemljom i Prirodom, ili će se Geja sa svojim homeostatnim mehanizmima na vrijeme zaštititi i sama »izopćiti« agresivnu ljudsku vrstu? Problem načina opstanka ima svoju psihološku dimenziju koju će McKibben izraziti na način prepoznatljiv u ekološkoj misli — »što želim i što mi ugađa« treba promijeniti u »što još mogu i smijem raditi« (H. Gruhl: »Jedna planeta je opljačkana«).

Na kraju spomenimo i to da McKibben pripada onoj teorijskoj matrici koju u socijalnoj ekologiji započinje Gruhl, a slijedi Rifkin. To se vidi i po izboru teorija i autora s kojima se upušta u polemiku (Julian Simon, Harry Stine). Ako bismo

željeli istaknuti neke dublje razlike između McKibbena i Gruhla, figurativno bismo mogli reći da je Gruhl svoj pogled upro u zemlju (tlo) i njezine resurse, a McKibben u nebo i njegove mijene. Sličnost na koju pak ova razlika upućuje nema ishodište samo u istomu vrijednosnom sustavu i skepsi što ga autori dijele nego i u blizini kriza u kojima nastaju njihova dijela (naftna kriza 1973. i velika suša 1988. godine).

Nakon svega rečenog smatramo da bi prijevod ovoga environmentalističkog best-selera našoj znanstvenoj publici zacijelo bio zanimljiv i kao kompendij tehnologija ekoloških mijena.

Tomislav Murati

Tommy Mensson (Ed.)

ECO CYCLES **The Basis of Sustainable** **Urban Development**

Environmental Advisory Council,
Stockholm, 1992, 109 str.

Publikaciju švedskog Savjeta za okoliš (izdanu zajedno sa švedskim udruženjem lokalnih uprava kao prilog Švedske konferenciji Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju u Rio De Janeiru 1992. godine) mogli bismo svrstati u akcionu literaturu o okolišu. Pomišljamo li uz ovakvu klasifikaciju na onu popularnu literaturu koja je težište stavila na nagovore, apele ili pak izvještaje o uspjesima u zaštiti i očuvanju okoliša, to bi u slučaju ove publikacije vrijedilo samo za njezino posljednje poglavlje pod karakterističnim sloganom: »TIME TO ACT — NOW!«. Tu se zaista neposredno i poziva na europsku regionalnu kooperaciju (nakon uspješnog skupa *O urbanološkim i sociološkim aspektima održivog razvitka*, održanog u švedskom gradiću Örebro početkom 1992. godine u organizaciji Europske zajednice, a uz asistenciju OECD-a i